

Jatortasun egokitu beharrekoak

Txiliku

Ia zazpi urte badira Euskal Telebista sortu zela eta harez geroko honetan hor gabiltza hainbat itzultzaile eta egokitzaile mundu zabaliko edozein bazterretan egiten diren filme, marrazki bizidun, tele-sail, etabarrak euskarara bikoizteko egokitzen.

Euskal idazleak —gure kasuan itzultzaileak— beti izan ditu burutik behera mokoka gaizki esaleak, eta orain ere ezin falta. Lehen, ez hain aspaldi ere, idazlearen etsaietako bat garbizaleak ziren. Baina zorionez, isilduz joan dira hauek, edo inork kasurik egiten ez zielako etsita edo, gehienak seguraski, burututzat eman dutelako beren eginkizuna. Guztiz positiboa eta eskertzekoa, ezagutu beharra dago, ze gauza jakina bait da oker datorren zuhaixka zuzen haz dadin nahi bada bestaldera okertu behar dela aurrena, eta horrela lortzen dela zuzentasuna, erdiko bidea.

Orain beste “etsai” batzuk dauzkagu geure lanaren kalitatea neurtzen. Jatorzaleak deituko nieke nik. Guztiz beharrezkoak hauek ere, horretan ez dago zalantzaren izpirik, itzulpenetan lardaxkeria gehiegi egiten bait dugu, gehiegitan itzultzen dira hitzez hitz sorburu-hizkuntzako esamoldeak, euskarak horietarako dituen baliokide jatorrak erabat baztertuz.

Baina, eta baliokide hori ez dagoenean? Hor dago kokka. Orduan berria asmatu edo kalkatu egin behar. Eta hauxe da hain zuzen sarritan gertatzen zaiguna: sorburu-hizkuntzako zenbait egoera, zenbait esakera zeharo arrotzak direla guretzat, eta ez daukagula esamolde egokirik ideia hori adierazteko. Horrelakoetan kalkoak egin behar izaten dira maiz. Perifrasia da itzultzaileak daukan beste bide bat, baina gure kasuan ez du balio, sinkronia dela-ta itzulpenak ez bait du jatorrizkoa baino luzeago izan behar.

Kalkoak, jakina, ez dira "jatorrak" baina inoiz ezinbesteko irtenbide gertatzen dira. Adibidez:

- *Suerte!*
- *Bonne chance!*
- *Luck!* edo: *Good luck!*

Horra bina silabako hiru esakera zori ona opa diogula adierazteko. Geure hizkuntzan ez genuen aurkitu hau euskaratzeko esamolde labur eta egokirik eta *zorte on!* esatea erabaki genuen, nahiz eta jakin ez dela "jatorra", ez duela inongo tradizioz. Eragozpen hau euskararen ezezik, gehiago edo gutxiago, hizkuntza guztietan gertatu da. Hara, esate baterako, iaz Britainian gertatu zitzaigun pasadizo bat: hango herritarra batean bretoierraz mintzo ziren zahar batzuei hauxe galdetu genien: ea nola esaten zuten *bonjour* (egunon), eta inork jakin ez! Azkenean erabaki zuten horrelakorik ez zela esaten bretoierraz. Halere argi dago bretoierrara itzuli nahi duenak aurkitu beharko duela formaren bat, jatorra ez den formaren bat, egunon hori itzultzeko.

Maiz agertzen den beste esaldi bat hau dugu:

- *Te echo en falta / de menos*
- *Tu me manques*
- *I miss you...*

Baina nola euskaratu esaldia gehiegi luzatu gabe? Faltan botatzen zaitut... Hori ez! Ezin dut etsi zu gabe? Beti zauzkat gogoan? Zure falta daukat? Hauxe agian. Gotzon Garateren **Erderakadak** liburuak honako hauek dakartza:

- *aren falta aundia billatzen da etxean*
- *an amaren palta ederra nabaritzen da*
- *amaren mentsa nabaritu zun*
- *amaren faltia etzian sometan da*
- *amaren falta sumau uen*
- *amaren falta ezautzen du aurrak*
- *amaren faltia sometan daue umiek*
- *aren eskasa ez da ageri... etab.*

Denak ere luzetxoak; bikoizketarako ez digute balio.

Guretzat sobera ezaguna den arazo honetan luzatu banaiz, zera-gatik izan da: gainean dauzkagun jatorzale horiek ez diezazkiguten sistematikoki gaitzetsi esakera berri guztiak. Nik dakizkidan batzuk, oso oker ez banago, Gotzon Garateren **Erderakadak** liburua oinarritzat hartuz —ia ebanjeliotzat esango nuke— euskal literaturan edo Euskal Herriko baserrietan erabiliak ez direlako, esamolde asko eta asko arbuiatzen dizkigute. Ez noa ni hemen liburu horri bere meritua ukatzera; badauka eta handia gainera, eta kasu askotan gertatzen zaigu lagungarri, baina beste askotan, ez! Eta hemen beste puntu bat azpimarratu nahi dut: kontuan hartu behar dela, egileak hitzaurrean dioen bezala, liburu horretan datozen esakera gehienak zazpi euskal probintzietako baserrietan jasoak direla, **hizkuntza maila jakin batekoak**, beraz. Hala, esate baterako, *temperatura* hitzari buruz honela dio: “ia ez diezu zazpi probintzietako baserri-tarrei hitz hau entzungo”. Jakina, eta ziur nago Burgosko artzainek eta nekazariak ere ez dutela esango: *hoy tenemos una temperatura alta / baja*; haiek ere, *hoy hace calor / frío* esango dute. Eta itzultzaile despistatuenak ere badauki, *hace calor/frío = bero/hotz dago* euskaratu behar dela; sorburu hizkuntzan *temperatura* dioenean, ordea, euskaraz ere *temperatura* esan behar da. Hizkuntzan maila ezberdinak daudela, alegia, eta guretzat, asfaltoko euskaldunontzat, itzultzaileontzat batez ere, baserritar mailako euskara ez dela beti baliagarri. Koldo Mitxelena honako hau esan zuen behin (hitzak gutxi gora-behera): “Xenpelarrek oso ondo zekien euskaraz, nik baino askoz hobeto, baina haren euskarak niri ez dit balio”.

Beste adibide bat, amaitzeko. Euskal Irrati-Telebistako eus-kara arduradunek atera berri duten liburuxka batean, (**Euskara-Erabileraz**...ren ondorioz)

“*Istripuaren ondorioz / gaisotasunaren ondorioz...*” etab., itzulpenak dira.

Euskaldunagoak dira, adib.

- *Istripua dela eta / istripua dela bide / kausa / medio*
- *Gaisotasuna dela eta / gaisotasuna del bide...*

Euskaldunagoak ez, beste maila batekoak dira.

Murió a consecuencia del accidente, euskaraz esateko modurik egokiena, nire ustez, *istripuaren ondorioz hil zela* esatea da. Ez deritzet batere egoki beste hauei:

- *Istripua zela eta hil zen*
- *Istripua zela medio hil zen*
- *Istripua zela bide hil zen*
- *Istripua zela kausa hil zen.*

Eta istripuan bertan hilbazen, ba hori: *istripuan hil zela*, eta so-bran dago gainerako guztia.

Beste honetan bai: *Pilota-partidua zela medio jendetza handia bildu zen Donostian*. Edo: *hauteskundeak direla eta badabil istilua ugari kaleetan*.

Laburtuz: esamoldé guztiok daukate beren tokia. Aukeratzen jakin behar. Eta hauxe egiaztatzeko Camilo José Celaren **La familia de Pascual Duarte** irakurtzen jardun dut. Erdia edo irakurriko nuen eta aurkitu dudanez, Almendralejoko nekazari hark ere kausa-ondorio erlazioa adierazteko ez du behin bakarrik ere erabiltzen *consecuencia* hitza.

Zenbait belarri minbera zauritzen baditugu ere, guk ezin ditugu mintzarazi New York-eko polizia edo Sherlock Holmes detektibeak Altzagako baserritarrek hitzegiten duten bezala.

SINTESIS

Algunos casticismos que hay que ajustar

Los traductores de ETB —y ajustadores—, además de los problemas propios de la profesión, tenemos que luchar a veces contra otro enemigo: las críticas de los casticistas a ultzanza, que nos echan en cara, a menudo con razón, la baja calidad de nuestras traducciones, que recurren a calcos muchas veces sin necesidad, dejando a un lado las expresiones equivalentes naturales en euskara.

El problema se plantea sin embargo cuando esos equivalentes no existen. En esos casos no hay más remedio que recurrir a calcos. Hay otra posibilidad de traducción, la perfrasis, pero a nosotros, que estamos obligados a utilizar una longitud de texto muy determinada, cuando se trata de películas, la perfrasis no nos vale. Es decir, que el calco es inevitable. A esto se le suma otro problema, el de los niveles de lenguaje. Si recurrimos como vía de solución, como hacen muchos, al libro *Erderismos* de Gotzon Garate, vemos que las expresiones "auténticas" que en él se recogen proceden, prácticamente todas, de los caseríos de todo el País Vasco. Pero a nosotros, los euskaldunes de asfalto, y sobre todo a los traductores, ese nivel de euskara no nos vale.

Aunque a algunos no les guste, nosotros no podemos hacer hablar a los policías de Harlem o a Sherlock Holmes como a los caseros de Altzaga.

SYNTHESIS

Some Purities that need to be settled

Apart from the problems typical of our profession, we, translators of Basque T.V. (ETB), sometimes have to deal with another enemy: The criticism coming from the purists. These people —sometimes rightly so, accuse us of resorting to copying rather than using equivalent expressions which are natural in Basque.

Nevertheless, problems arise when those equivalent expressions do not exist. In such cases, all we can do is copy. There is another possibility, that of periphrasis, but when it comes to translating films, we find that we are limited by the length of the text and such a possibility is of no use to us. We must copy, there is no other way. There is an additional difficulty, namely the "level" of the language. If, as a way out, we resort to Gotzon Garate's book "Erderismos", we find that nearly all the "pure" expressions appearing in it come from farmhouses from all over the Basque country. That level of Basque, however, is not good to us — the asphalt Basques, not to mention to us, the translators.

Although some may disapprove, we cannot make the "cops" from Harlem, or Sherlock Holmes, talk like the farmers from Altzaga.